2018

jaarverslag

f u n d a m e n t

0. Inleiding 3
1. Programma 2018 4
2. Public program 11
3. Kunsteducatie 12
4. Publiciteit en publieksbereik 13
5. Voorbereidingen programma 2019 16
6. Organisatie 17
7. Financiën 18

Bijlage: jaarrekening 2018

0. Inleiding

In 2018 presenteerde Fundament onder de noemer *Lustwarande – Platform for Contemporary Sculpture* voor het tweede jaar op rij een seizoensgebonden jaarprogramma in De Oude Warande, dat uit meer dan één onderdeel bestond. Hoofdonderdeel vormde de thematische groepsexpositie *Hybrids*. Voor de samenstelling van deze expositie, waaraan tien kunstenaars uit Nederland, Duitsland, Oostenrijk, Groot-Brittannië, Letland en Nieuw Zeeland deelnamen, werd de Duitse kunstenaar David Jablonowski als co-curator uitgenodigd. In mei en september vonden er zeer succesvolle vervolgedities plaats van het in 2017 gestarte programmaonderdeel *Brief Encounters*, dat focust op tijdelijke vormen van sculptuur, die maar voor even te beleven zijn. De vervolgedities trokken aanzienlijk meer publiek dan de pilot in 2017.

Het inhoudelijke programma werd ingebed in een public program en een educatief project. Het public program bestond uit rondleidingen voor verschillende doelgroepen. In samenwerking met het Theresialyceum in Tilburg werd het educatieve product *Mixed Realities* ontwikkeld. De samenwerking met Kunstlab voor een project met het primair onderwijs, die in 2017 gestart was, werd succesvol voortgezet.

Hybrids kreeg zeer lovende persreacties. De expositie trok naar schatting 80.000 bezoekers, waarvan 1800 betalende.

In het najaar formuleerde artistiek directeur Chris Driessen het concept voor de tiende editie van Lustwarande in 2019, getiteld *Delirious*. David Jablonowski werd opnieuw uitgenodigd als co-curator. In september werden de geselecteerde kunstenaars uitgenodigd. Vóór het einde van het jaar was er een definitieve line-up van vijfentwintig deelnemers. Voor *Brief Encounters '19* nodigden Driessen en co-curator Lucette ter Bord, kunsthistorica, kunstrecensente NRC, onafhankelijk curator en auteur, zes kunstenaars uit. De line-up was eind december beken.

In het voorjaar werd er voor de periode 2018-2020 een investeringssubsidieaanvraag ingediend bij Brabant C. Deze aanvraag werd in december gehonoreerd.

In het bestuur traden wijzigingen op. Ton Horn, Henriëtte de Kok en Marike Schaafsma verlieten het bestuur. Daarnaast traden er twee nieuwe leden toe, Thomas Bedaux en Nienke van Beers.

1. Programma 2018

In 2018 werd er voor de tweede maal een jaarprogramma met meerdere activiteiten in De Oude Warande gepresenteerd. Naast de groepsexpositie Hybrids, vonden er opnieuw twee edities plaats van *Brief Encounters*. Dit programmaonderdeel focust op vormen van sculptuur die tijdelijk van aard zijn en waarvan uiteindelijk niets overblijft.

Hybrids

Voor de samenstelling en artistieke begeleiding van *Hybrids* werkte artistiek directeur Chris Driessen samen met de Duitse co-curator David Jablonowski, beeldend kunstenaar en begeleider bij De Ateliers in Amsterdam. Gezamenlijk formuleerden zij in de zomer van 2017 het concept van de expositie en stelden zij de selectie van uit te nodigen kunstenaars samen.

Hybrids borduurde voort op de thematiek van de exposities *Luster* en *Hybrids*, die Lustwarande in 2016 en 2017 presenteerde, het Antropocene perspectief. De expositie sloot de triptiek af maar benaderde de thematiek vanuit een geheel ander uitgangspunt, dat van de zogeheten post-internet generatie. Post-internet verwijst naar de generatie kunstenaars die van kinds af aan met digitalisering en internet is opgegroeid.

Hybrids focuste op een generatie jonge kunstenaars, vaak aangeduid als post-internet, die de allesomvattende, digitale en beeldverzadigde wereld als uitgangspunt voor hun werk nemen. Deze generatie kunstenaars wordt gekenmerkt door een onderzoekende houding ten opzichte van de hedendaagse wereld. Voortschrijdende technologische ontwikkelingen en ecologische, economische en sociaal-culturele ontwikkelingen zijn belangrijke thema's in hun werk. Maar vooral het idee dat we in een hyperrealiteit leven, waarbij media-beelden steeds meer de realiteit vervangen, staat centraal. In feite is er geen onderscheid meer tussen deze hyperrealiteit en de fysieke werkelijkheid. Deze samensmelting wordt aangeduid de term *mixed realities*. Post-internet kunstenaars erkennen deze mixed realities en negeren elke vermeende hiërarchie tussen beelden, of die nu plat 0f 3D zijn. Alle media, stijlen, technieken, vormen en materialen worden grenzeloos gecombineerd, wat resulteert in een erg hybride beeldtaal. Daarbij bevragen ze veelvuldig de authenticiteit van het kunstwerk, een kwestie die Walter Benjamin in 1935 al aan de orde stelde in zijn invloedrijke essay *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit*. Met de intrede van het digitale tijdperk is deze reproduceerbaarheid eindeloos geworden. Kopieën van kopieën behoren aan niemand meer toe en het origineel is niet meer aanwijsbaar of bestaat eenvoudigweg niet meer. Distributie van deze veelvoudig gekopieerde beelden gaat razendsnel via internet en wordt geleidelijk onderdeel van de wereldwijde share en like-cultuur.

Simon Denny - *Oversized copy of Shenzhen Mass Entrepreneurial Huaqiangbei market counter u(in OCT theme park style: electronic components)* (2018) foto Gert Jan van Rooij

Hybrids vond plaats in de parkomgeving van Lustwarande, waarbij verwacht werd dat het contrast tussen de 'natuurlijke elementen' en de kunstwerken bijna niet groter leek te kunnen zijn. Ondanks hybride productieprocessen, waarbij digitale en analoge technieken in allerlei combinaties vermengd werden, en het gebruik van sterk contrasterende materialen en vormen, waarbij industrieel tegenover organisch geplaatst werd, vakmanschap tegenover DIY, bleek de openbare ruimte van de parkomgeving de beschouwing en duiding van de werken te dwingen in de richting van klassieke sculptuur. De sculpturen en installaties vormden fysieke entiteiten, die wonderwel samengingen met de context waarin ze gepresenteerd werden. Tegelijkertijd werd de relatie die de werken met deze omgeving hadden benadrukt: de Antropocene wereld, waarin natuur en cultuur, organisch en industrieel, digitaal en analoog één entiteit vormen. Locatie en werken verleenden elkaar hierdoor uiteindelijk extra zeggingskracht.

Deelnemende kunstenaars

In september 2017 nodigden Driessen en Jablonowski de volgende kunstenaars uit:

Neïl Beloufa (FR)
Giulia Cenci (IT)
Simon Denny (NZ)
Oliver Laric (AU)
Sarah Pichlkostner (AU)
Timur Si-Qin (DE)
Evita Vasiljeva (LV)
Raphaela Vogel (DE)
Anne de Vries (NL)
Dan Walwin (GB)

Alle kunstenaars zeiden deelname toe.

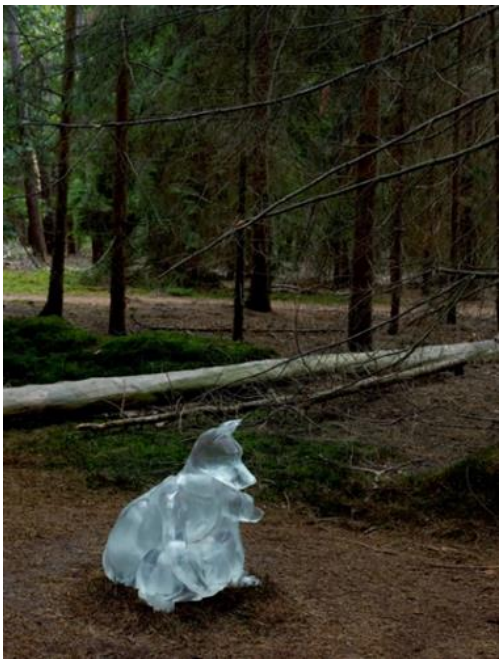

Oliver Laric – *Hundemensch* (2018) Foto Gert Jan van Rooij

Financiële voorzieningen

Voor het maken van nieuw werk werd een productiebudget van maximaal € 5.500 per kunstenaar gereserveerd (inclusief btw en verkratting). Indien de productie van het nieuwe werk het toeliet, kon er uit dit budget een honorarium van € 1.000 gereserveerd worden. Alle overige kosten, zoals transport, verzekering, installatie, demontage en reis- en verblijfkosten, werden aanvullend vergoed.

Timur Si-Qin - *New Peace Symmelith (sandstone to limestone transfer) 1* (2018)
Foto Gert Jan van Rooij

Alle kunstenaars maakten nieuw werk, op Raphaela Vogel na. Waar nodig assisteerde Fundament actief in de productie van de nieuwe werken. De werken van Simon Denny, Timur Si-Qin en Anne de Vries werden volledig door Fundament geproduceerd.

Anne de Vries – *Technocracy* (2018)
Foto Gert Jan van Rooij

Raphaela Vogel – *In festen Händen* (2016)
Foto Gert Jan van Rooij

Brief Encounters

Lustwarande opende het seizoen 2018 op zaterdag 26 mei met een middagvullende editie van *Brief Encounters,* waarbij nieuwe event sculptures van Lee Mingwei (TW), Shana Moulton (VS) en Nick Steur (NL) te beleven waren.

Lee Mingwei, van wie er in Nederland niet eerder werk te zien was, laat publiek meestal actief deelnemen in zijn werken. Die gaan altijd over het verlenen van respect door middel van het sierlijk schenken van schoonheid. Dat gebeurt in allerlei vormen, niet alleen met kunst maar ook met muziek, architectuur, poëzie en dans. Voor *Brief Encounters* creëerde Lee het werk *Song Forest* (2018), muzikale geschenken aan mensen uit het publiek. Deze geschenken, de *Nocturnes* van Frédéric Chopin, werden live in het bos uitgevoerd door de vermaarde Taiwanese concertpianiste Pei-Yao Wang. De bijzondere manier waarop individuele bezoekers uitgenodigd worden om het geschenk in ontvangst te nemen, ontroerde diep.

Lee Mingwei – *Song Forest* (2018) foto Gert Jan van Rooij

Shana Moulton is een mediakunstenaar die de angsten van de hedendaagse vrouw onderzoekt via haar gepruikte alter ego, Cynthia. Cynthia oogt naïef maar Moultons humorvolle maatschappijkritiek is vlijmscherp. Voor *Brief Encounters* bedacht ze *Trapped in a Pyramid Scheme* (2018), een performance waarbij Cynthia gevangen zit in een piramidevorm, normaliter het symbool van positieve energie. Op een door Moulton vervaardigde soundtrack probeerde Cynthia in een Houdini-achtige worsteling met allerlei helende objecten, die aan de piramide bevestigd waren, om zich te bevrijden. Ze onderging daarbij allerlei louteringen om tenslotte te veranderen in het ultieme symbool van reinheid, een lotusbloem.

Shana Moulton – *Trapped In a Pyramid Scheme*(2018)
foto Gert Jan van Rooij

Voor Brief Encounters bedacht **Nick Steur** een nieuwe uitvoering van het werk *FREEZE*, dat hij sinds 2012 op verschillende wijzen gerealiseerd heeft. In een Romantisch ogende ven liet Steur tijdens een ruim twee uur durende performance een cirkelvormige compositie van zes stapelingen van Carrara marmeren stenen en maanstenen, zo'n twintig tot veertig centimeter hoog, op de waterspiegel zweven. Publiek leek gehypnotiseerd.

Nick Steur – FREEZE, reflections (2018)
foto Gert Jan van Rooij

Op 16 september volgde de tweede editie. Gedurende één middag waren er nieuwe event sculptures van **Davide Balula** (FR), **Thorsten Brinkmann** (DE) en **Lilibeth Cuenca Rasmussen** (PH) te beleven.

Davide Balula maakt in zijn werken gebruik van alle elementen (aarde, water, lucht en vuur) en van alle vormen van materie (vast, vloeibaar en gas). Maar hij weekte ook schilderijen in beekjes, begroef ze onder de grond of plaatste ze in klimaatkamers. Bekend is zijn serie van 'verbrande schilderijen', die bestaat uit stukken verbrand hout en de afdrukken ervan op canvas.
Voor *Brief Encounters* borduurde Balula op deze serie werken voort. Vijf dansers, geheel in het wit gekleed, voerden een choreografie uit, die volledig gebaseerd was op de instructie om besmeurd te raken door bosgrond en andere natuurlijke elementen. Balula creëerde op deze wijze levende schilderijen.

Davide Balula – *Dust and Spores on a Dancer's Cloths* (2018)
foto Gert Jan van Rooij

Thorsten Brinkmann maakt sculpturen, portretten en installaties van allerhande kringloopspullen. Steevast figureren hierin personages. De composities, poses en belichting van zijn zowel mannelijke als vrouwelijke zelfportretten baseert hij op die van beroemde portretschilderijen. In de installaties, foto's en video's, waarin deze composities verwerkt worden, is het gelaat van de kunstenaar altijd verborgen.
Waar Brinkmann zijn personages altijd zelf verbeeldt en nooit live voor publiek opstelt liet de kunstenaar voor het eerst een aantal van zijn stereotype personages live performen. Ze stonden statig op witte voetstukken en maakten minimale bewegingen. In al hun surrealistische verschijningsvormen waren ze onbeholpen, breekbaar en tragikomisch.

Thorsten Brinkmann – *No Pose, No Hope* (2018) foto Gert Jan van Rooij

Lilibeth Cuenca Rasmussen gebruikt het lichaam om commentaar te leveren op gangbare benaderingen van gender en culturele, religieuze en etnische identiteit. Haar artistieke praktijk bestaat veelal uit theatrale performances, uitgevoerd voor publiek, waarvoor ze zelf de muziek en teksten schrijft en de decors en kostuums ontwerpt. Rasmussens vertrekpunt is steeds haar Filipijns-Deense achtergrond. Ze probeert enerzijds een spreekbuis te zijn voor onderdrukte stemmen en anderzijds uitdrukking te geven aan haar eigen positie.
Voor *Brief Encounters* maakte Rasmussen een nieuwe uitvoering van een werk uit 2012. Zes performers, onder wie Rasmussen zelf, waren in nauwsluitende kostuums gestoken, die van kop tot teen bedekt zijn met spiegelscherven. *Mobile Mirrors* (2018) hield de toeschouwers op onvergetelijke wijze een spiegel voor.

Lilibeth Cuenca Rasmussen – *Mobile Mirrors* (2018)
foto Gert Jan van Rooij

2. Public program

Het public program heeft tot doel om de thematiek van de tentoonstelling voor een breed en waar mogelijk nieuw publiek te contextualiseren en er vanuit andere invalshoeken naar te kijken. Het public program werd bescheiden opgezet en bestond uit de volgende onderdelen:

Publieksinformatie

Er werd aantrekkelijke publieksinformatie geproduceerd met achtergronden over de deelnemende kunstenaars, hun oeuvres, de nieuwe werken en een plattegrond van de locatie. Deze publieksinformatie ontving de bezoeker na het betalen van de verzochte entreeprijs (€ 7,50 voor volwassenen, € 5 voor studenten) bij de info-unit aan de hoofdingang of bij paviljoen Grotto in het centrum van het park.

Rondleidingen

Tijdens de expositie vonden er op een drietal zondagen rondleidingen plaats. Er vonden twee rondleidingen op verzoek plaats. Dit is een laag aantal ten opzichte van voorgaande jaren. Er wordt onderzocht wat hiervan de oorzaak zou kunnen zijn.

Lustwarande Live

Tijdens de expositie vonden er onder de titel *Lustwarande Live* een interview en een lezing plaats in het auditorium van De Pont Museum. Rebecca Nelemans nam een interview af met co-curator David Jablonowski. Dominic van den Boogerd, directeur van postacademische opleiding De Ateliers in Amsterdam, gaf een lezing over de post-internet generatie kunstenaars en de invloed van het werk van Mike Kelley op hun artistieke praktijk.

David Jablonowski in gesprek met Rebecca Nelemans

3. Educatie

Educatie richtte zich op het voortgezet onderwijs en het basisonderwijs in de regio Tilburg.

Educatief product voor het voortgezet onderwijs

Bij iedere expositie ontwikkelt Fundament samen met docenten en leerlingen van het Theresialyceum in Tilburg een educatief product voor het voortgezet onderwijs, dat rechtstreeks bij de expositie aansluit. Deze producten zijn geschikt voor onderbouw, CKV (nieuw) en bovenbouw beeldend. De producten zijn zo ontwikkeld dat ze ook los van of na een project te gebruiken zijn. Deze producten worden inmiddels in het hele Nederlandse taalgebied afgezet en hebben een enorme toeloop van schoolbezoek aan de exposities tot gevolg.

Educatieve producten voor het voortgezet onderwijs hebben de vorm van een kunstblad – een dubbelzijdig full colour bedrukt 400 grams A4 – waarop de thema's van de expositie nader uitgewerkt worden. *Mixed Realities*, in het kader van *Hybrids* ontwikkeld, is de tweede uitgave in de reeks.
Op *Mixed Realities* wordt op de voorzijde informatie gegeven over de tentoonstelling *Hybrids* en worden creatieve processen beschreven aan de hand van tentoongestelde kunstwerken. Op de achterzijde van het kunstblad wordt een eindopdracht aangereikt evenals opdrachten bij drie thema's (inspiraties). Deze inspiraties worden voor leerlingen toegankelijk gemaakt aan de hand van korte oriënterende opdrachten. Deze opdrachten zijn bedoeld als uitgangspunt voor de eindopdracht waarbij leerlingen hun eigen hybride verbeelding maken. Bij elk kunstblad wordt er ook een beknopte, overzichtelijke docentenhandleiding beschikbaar gesteld, waarin onder andere meer achtergrondinformatie te vinden is over de thema's die op het kunstblad aan de orde komen.

Op 1 november vertegenwoordigde het aantal verkochte kunstbladen 465 leerlingen. Daarnaast hebben ca. 300 leerlingen een bezoek aan de expositie gebracht zonder gebruik te maken van het kunstblad.

Programma voor het primair onderwijs en buitenschoolse opvang in de regio Tilburg

Hoewel de expositie niet gericht was op deze doelgroep, heeft ervaring uitgewezen dat het primair onderwijs toenemende belangstelling toont voor exposities in De Oude Warande. Voor het primair onderwijs en buitenschoolse opvang ontwikkelde Kunstlab, een initiatief van Marika Taborsky, ontwerper en beeldend kunstenaar, een programma dat bestond uit een wandeling door de tentoonstelling en een workshop in het bos.
Aansluitend op het thema van *Hybrids* onderzochten de deelnemers gezamenlijk de beelden en filosofeerden over de vraag wat je krijgt als je het bos, de mens en internet met elkaar vermengt.
Tijdens de workshops *Boompje verwisselen* werd er met de hele groep een filmpje gemaakt met behulp van pixelanimatie. Een game zonder winnaars en verliezers.

In totaal namen er 108 leerlingen deel aan dit programma.

4. Publiciteit en publieksbereik

Doordat De Oude Warande acht verschillende ingangen kent, zijn er letterlijk geen drempels. Mede hierdoor, maar uiteraard ook door de getoonde kwaliteit van de kunstwerken, de grote variëteit, de heldere informatie en het samenbrengen van zeer gerenommeerde kunstenaars en jongere talenten, trekken exposities in dit park zeer hoge aantallen bezoekers, met ruim 100.000 gedurende drie maanden tijd in 2008 (3e editie Lustwarande) en 2011 (4e editie Lustwarande) en ruim 65.000 gedurende twee maanden in 2015 (5e editie Lustwarande). Deze bezoekersaantallen zijn gebaseerd op steekproefsgewijze hoofdelijke telling en daarop toegepaste extrapolatie. De veel kleinere expositie *Luster* (2016) trok in slechts zes weken tijd ruim 40.000 bezoekers, waarvan 2.000 betalende.

Aangezien De Oude Warande openbare ruimte is kan er geen verplichte entree geheven worden. Tijdens *Luster* in 2016 werd er voor het eerst geëxperimenteerd met het publiek te verzoeken entree te betalen. Dit gebeurde door in publicitaire middelen (website, digitale en gedrukte uitnodigingen, nieuwsbrieven, persberichten en flyers) te communiceren dat toegang niet gratis was. Ook werd er bij de drie belangrijkste toegangen een billboard geplaatst, waarop bezoekers van de expositie aangesproken werden met het nadrukkelijk verzoek om een bijdrage te leveren in de vorm van entree. Deze strategie werd voor *Hybrids* voortgezet. De voorgestelde toegangsprijs bedroeg € 7,50 voor volwassenen en € 5 voor studenten.

Sarah Pichlkostner - *K: "So darlin', darlin', stand by me, I just wanna stay in bed today"* (2018) foto Gert Jan van Rooij

Doelgroepen

- Het brede publiek van 4 - 90 jaar uit binnen- en buitenland.
- Het professionele veld en publiek uit binnen- en buitenland.
- Architecten, landschapsarchitecten en beleidsmedewerkers op het gebied van landschapsarchitectuur en cultureel erfgoed uit binnen- en buitenland.
- Verzamelaars van hedendaagse kunst en het hedendaagse mecenaat dat geïnteresseerd is in hedendaagse beeldende kunst.
- Studenten en docenten van het professionele kunstonderwijs in binnen- en buitenland;
- Leerlingen en docenten van het voortgezet onderwijs in Nederland en België.
- Leerlingen en docenten uit het basisonderwijs in de regio Tilburg

Pers

- persmailing: Fundament verzond ca. 2.500 persberichten (NL/E) naar buitenlandse, landelijke en regionale dagbladen, media op het gebied van beeldende kunst en (landschaps)architectuur, huis-aan-huis bladen, radio & tv, leisure en lifestyle magazines en toeristische media. Er vonden drie persberichtrondes plaats.
- website: persinformatie werd online beschikbaar gesteld op de website van Fundament;
- perspreview: voor *Hybrids* organiseerde Fundament een dag voor de opening een perspreview.

Algemene en professioneel kunstenpubliek

- website: *Hybrids* werd aangekondigd en naderhand gearchiveerd op de site van Fundament.
- elektronische nieuwsbrieven: *Hybrids* werd aangekondigd in nieuwsbrieven. Deelnemende kunstenaars en samenwerkende partijen zetten hierbij ook hun eigen netwerken in.
- social media: *Hybrids* was tijdens de inrichting tot aan de sluiting te volgen op Facebook.
- direct mailing: gedrukte uitnodigingen werden in een kleine oplage verstuurd naar relaties in Nederland en België.
- digitale mailing: voor *Hybrids* werd een digitale uitnodiging verzonden naar het (inter)nationale bestand van Fundament (4.000). Deelnemende kunstenaars en samenwerkende partijen zetten hierbij ook hun eigen netwerken in.
- digitale mailing: voor iedere vaststaande rondleiding en ieder interview, beiden in het kader van het public program, werd er een persbericht verzonden naar het regionale persbestand en werden er nieuwsbrieven verzonden naar het algemene ledenbestand.

Professionele kunstonderwijs

- digitale mailing: voor *Hybrids* werd een nieuwsbrief verzonden via het netwerk van Fontys Hogeschool voor de Kunsten en naar de overige academies in Nederland en België.

Voortgezet onderwijs: CKV & Beeldend

- via het mailingbestand van Fundament (135 scholen) en het bestand van het Landelijk Expertisecentrum Kunsttheorie (700 abonnees) werd het educatieve product *Mixed Realities* onder de aandacht van docenten in het voortgezet onderwijs gebracht.

Zichtbaarheid

Door het uitblijven van sponsorgelden kon er slechts met een beperkt budget zichtbaarheid voor *Hybrids* gegenereerd worden.
- website: *Hybrids* werd aangekondigd en naderhand gearchiveerd op de site van Fundament.

- *Hybrids* werd aangekondigd bij digitale platforms en blogs voor hedendaagse kunst, zoals E-Art, E-Fluxus, Artnet.com en Sculpture Network.
- banners: voor *Hybrids* plaatste Fundament banners op de websites van Metropolis M, (H)Art en Trendbeheer.
- advertenties: er werd geadverteerd in Metropolis M, in Museumtijdschrift en in (H)Art.
- flyer: Fundament beschikt over een (inter-)nationaal flyerbestand van 600 adressen. Dit betreft beeldende kunstinstellingen. Daarnaast werd in samenwerking met Cubiss eenzelfde mailing verspreid over alle bibliotheken en Uitpunten in Brabant (270 stuks). In totaal werden er 18.000 flyers verspreid.
- banieren: voor *Hybrids* werden er bij de tentoonstellingslocatie banieren geplaatst.
- sponsorzuil: bij de hoofdingang werd een monumentaal sponsorbord geplaatst met het beeldmerk van *Hybrids*.

Vrije publiciteit

Wat vrije publiciteit betreft moest *Hybrids* concurreren met de tweede editie van de buitenexpositie *Into Nature* in Drenthe, die als relatieve nieuwkomer meer persaandacht kreeg, temeer ook omdat de samensteller van die expositie als kunstcriticus voor een gerenommeerd landelijk dagblad werkt. Desondanks werd *Hybrids* zeer druk bezocht.

De vrije publiciteit die gegenereerd werd, was zeer lovend. Enkele citaten uit recensies:

Soms kan een klein gebaar groot zijn Brabants Dagblad

Een spannend contrast tussen hedendaagse sculptuur, mens en natuur. Museumtijdschrift

Postinternet paradijs……..het eerste overzicht van dit genre van computer gerelateerde kunst in Nederland, met grote namen uit de postinternet-hoek…….het groen functioneert als neutrale coulisse, waartegen de scherp afstekende kunstwerken volop excelleren…….Vervreemding is een sleutelwoord in deze tentoonstelling……..de meerderheid van de werken gedraagt zich als opvallende Fremdkörper in een haar volkomen vreemde habitat. Metropolis M

Sprookjesachtig mooi Beelden Magazine

De kleine maar zorgvuldige selectie werken laat zien hoe elk van de kunstenaars ideeën over sculptuur en materie, over technologie en media, mens en natuur, op verrassende wijze met elkaar in verband brengt. Apocalyptische visioenen over het digitale onheil ontbreken. Anne de Vries wijst met vrolijke, Flintstonesachtige bewegwijzeringsborden de weg naar het Utopia dat de pioniers van het internet ooit voor ogen moeten hebben gehad. Die toekomstdroom is echter al lang vervlogen. De Witte Raaf

Publieksbereik

Ondanks de geringe vrije publiciteit en de relatief beperkte publiciteitscampagen trok *Hybrids* erg veel bezoekers. De buitengewone zomer speelde zeer in het voordeel, zelfs als het te heet was om een expositie te bezoeken. De expositie trok naar schatting 80.000 bezoekers, waarvan 1800 betalende.
Deze aantallen zijn gebaseerd op steeksproefgewijze hoofdelijke telling en extrapolatie.

5. Voorbereidingen programma 2019

Doordat het beoordelingstraject bij de subsidieaanvrage bij Brabant C veel langer duurde dan verwacht kon er in de zomer nog niet gestart worden met de verdere voorbereidingen van de tiende editie van Lustwarande in 2019, *Delirious*. Artistiek directeur Chris Driessen had weliswaar een concept geformuleerd en een voorlopige longlist samengesteld maar er kon nog geen co-curator uitgenodigd worden en ook geen kunstenaars. Begin september werd er besloten dat er niet langer gewacht kon worden. David Jablonowski werd opnieuw uitgenodigd als co-curator. In korte tijd stelden Driessen met hem een definitieve selectie vast, zodat half september alle kunstenaars uitgenodigd konden worden. Vóór het einde van het jaar was er een definitieve line-up van vijfentwintig deelnemers.

Isabelle Andriessen (NL)
Nina Canell (SE)
Steven Claydon (UK)
Claudia Comte (CH)
Morgan Courtois (FR)
Hadrien Gerenton (FR)
Daiga Grantina (LV)
Siobhán Hapaska (IR)
Lena Henke (DE)
Camille Henrot (FR)
Nicholas Hlobo (SA)
Saskia Noor van Imhoff (NL)
Sven ’t Jolle (BE)
Sonia Kacem (CH)
Esther Kläs (DE)
Sarah Lucas (UK)
Justin Matherly (US)
Win McCarthy (US)
Bettina Pousttchi (DE)
Magali Reus (NL)
Jehoshua Rozenman (IL/NL)
Bojan Šarčević (FR)
Eric Sidner (US)
Grace Schwindt (DE)
Filip Vervaet (BE)

Voor *Brief Encounters ’19* nodigden Driessen en co-curator Lucette ter Bord (kunstrecensente NRC, curator en auteur) zes kunstenaars uit. De line-up was eind december bekend.

Melanie Bonajo (NL)
William Hunt (UK)
Grace Schwindt (DE)
Sander Breure & Witte van Hulzen (NL)
Last Yearz Interesting Negro (UK)
Gosie Vervloessem (BE)

6. Organisatie

Voor *Hybrids* werkte Fundament met een relatief klein team. Naast de vaste medewerkers Chris Driessen (artistiek leider) en Heidi van Mierlo (zakelijk leider), die zorg droegen voor algemene organisatie, inhoudelijke begeleiding, fondswerving en publiciteit, werkte de artistiek directeur voor het eerst sinds 2000 weer samen met een co-curator, de Duitse kunstenaar David Jablonowski. Deze samenwerking werd als uitzonderlijk positief ervaren, zowel door beide curatoren, de directie en de deelnemende kunstenaars.

Er was een klein productieteam, dat zoals in voorgaande jaren geleid werd door Wiseguys – Urban Art Projects. Samen met de kunstenaars droeg dit team zorg voor de volledige productieaspecten in situ.
Voor het produceren van de publieksinformatie werd een kunsthistoricus en een vertaler ingehuurd.
Voor publieksontvangst en informatie in situ werden er tijdelijk vier beheerders aangesteld.
De info-unit bij de hoofdingang van de expositie was dagelijks bemand van 11.30 tot 16.30.
De publieksinformatie was tevens verkrijgbaar bij paviljoen Grotto.
Voor de rondleidingen werden er vier ervaren gidsen ingehuurd.
Voor dagelijkse controle en onderhoud van de kunstwerken werd opnieuw de voormalig boswachter tijdelijk aangesteld.

Vooruitlopend op de beslissing van de lopende aanvraag voor een investeringssubsidie werd er advies ingewonnen voor sponsoring & mecenaat en business development. Deze adviezen werden uitgebracht door resp. Anna Kesler en Roel van Herpt.

Bestuur

In 2018 vonden er wijzigingen plaats in de samenstelling van het bestuur. Ton Horn stapte, zoals aangekondigd, op als interim-voorzitter. Als gevolg van meningsverschillen over de te volgen keuze voor een bestuursvorm stapten ook Henriëtte de Kok en Marike Schaafsma op. Na de zomer traden Thomas Bedaux en Nienke van Beers toe.

Op 31 december was de samenstelling als volgt:
Thomas Bedaux
Nienke van Beers
Hein Jurgens
Reyn van der Lugt
John Stokmans (penningmeester)

Met deze samenstelling voldoet het bestuur aan de profielschets die in 2017 is opgesteld.

7. Financiën

Aanvraag Brabant C

In het najaar van 2017 werd er gestart met een aanvraag bij Brabant C als vervolgtraject op de pilot uit 2016: een investeringssubsidie voor de periode 2018 – 2020.
Dit traject behelsde verkennende gesprekken met de scout en een eerste goedkeuring van de projectbegroting door de business developer. Deze gesprekken konden door drukte bij het Fonds pas plaatsvinden vanaf einde november 2017 en waren op 31 december nog niet afgerond. Dit had tot gevolg dat er geen aanvraag meer ingediend kon worden in 2017. Per 1 januari 2018 veranderde echter het toekenningsreglement van Brabant C: de toegekende subsidie zou vanaf 1 januari 2019 altijd een leningdeel bevatten van minimaal 25%. Het bureau van Brabant C was de maand januari 2018 gesloten om de nodige interne veranderingen door te voeren. Pas per 1 februari 2018 konden er weer aanvragen ingediend worden. Einde januari liet secretaris Geert Lenders weten dat Fundament überhaupt geen aanvraag kon indienen, omdat er door de vierjaarlijkse ondersteuning vanuit de provincie sprake zou zijn van stapeling. Alleen een uitspraak van de provincie kon hier uitsluitsel over geven. De aanvraagprocedure werd wederom opgeschort. Medio maart 2018 liet de provincie weten dat er volgens hen geen sprake was van stapeling en dat Fundament een aanvraag kon indienen bij Brabant C. De stukken werden goedgekeurd en de aanvraag kon op 4 april ingediend worden. Doordat de procedure minimaal 2 maanden in beslag zou nemen, kon de investeringsbegroting niet meer betrekking hebben op het hele jaar 2018 en ook niet starten op 1 juni 2018 en moest deze naar beneden worden bijgesteld van € 85.000 naar € 35.625 (een verschil van € 49.375). Afgesproken werd dat alle investeringsactiviteiten – bij een positieve beschikking – vanaf 1 september 2018 toegerekend mochten worden aan de aan te vragen subsidie.
Op 13 juni werd Fundament uitgenodigd om haar businessplan te pitchen. Fundament had het idee dat het plan enthousiast ontvangen werd. Op 26 juni kwam er een positieve beslissing voor het eerste traject. De nieuwe financieringssystematiek hield namelijk ook in de er een tweede traject doorlopen moest worden, waarin er een aangepast businessplan geschreven moet worden, waarin de opmerkingen van de adviescommissie als uitgangspunt genomen dienden te worden. Omdat het te doorlopen traject minimaal zes maanden zou duren werd er op aandringen van het bestuur op 3 oktober een tussentijdse beslissing genomen en voor de periode 1 september 2018 – 31 december 2018 een bedrag toegekend van € 47.500 waarvan 25 % lening. Einde november werden de plannen door de business developer goedgekeurd en werd Fundament op 12 december uitgenodigd voor een finale vergadering. Diezelfde dag liet de directeur van Brabant C, Frans van Dooremalen, aan de penningmeester, John Stokmans, weten dat de aangevraagde investeringssubsidie (€ 270.000) voor de periode 1 september 2018 – 31 december 2020 werd gehonoreerd.

In het businessplan is de ambitie geformuleerd om in de periode 2019-2020 een programma te ontwikkelen dat De Oude Warande, belangrijk cultureel erfgoed met een monumentenstatus, internationaal op de kaart zet als podium voor hedendaagse sculptuur: Lustwarande – Platform for Contemporary Sculpture. Lustwarande wordt in januari 2019 ook de statutaire naam van de stichting.
De inhoudelijke visie voor een basisprogramma ligt er: elke vier jaar toont Lustwarande een stand van zaken van de actuele ontwikkelingen in de internationale sculptuur. In de tussenliggende jaren vinden er exposities plaats die kleiner van opzet zijn, met een striktere

thematiek en een overwegend Europees karakter. Alle exposities zijn ingebed in publieksactiviteiten, educatieve producten en publicaties.
De financiering van dit basisprogramma is gegarandeerd, dankzij meerjarige bijdragen van het Mondriaan Fonds, de provincie Noord-Brabant en de gemeente Tilburg voor de periode 2017-2020.

Wil Lustwarande echter de ambitie realiseren om uit te groeien tot internationaal erkend platform voor hedendaagse sculptuur, dan dient er een uitgebreider en internationaler programma ontwikkeld te worden, dat aansluit bij vergelijkbare instellingen in het buitenland maar dat er zich tevens van onderscheidt. Naast de focus op de productie, presentatie en promotie van hedendaagse sculptuur wordt dit programma gekarakteriseerd door verdere samenwerkingen met het onderwijs, op alle niveaus, in BrabantStad en in Vlaanderen.

Voor de fase tot 31 december 2020 zijn de volgende investeringselementen noodzakelijk:
• het opzetten van internationale jaarprogramma's;
• in alle gevallen een mondiale oriëntatie hanteren en samenwerken met co-curatoren;
• omvangrijkere exposities;
• ruimere financiële facilitering nieuwe kunstwerken;
• frequentere uitgave van internationaal gedistribueerde publicaties;
• uitbreiding publieksactiviteiten;
• uitbreiding educatie naar alle onderwijsniveaus;
• internationale marketing en communicatie;
• uitbreiding organisatie met ondernemersdeskundigheid (business development, marketing, sponsoring en mecenaat) en het vormen van een Raad van Advies.

Bij een positief besluit van Brabant C kan Lustwarande rekenen op een bijdrage van Cultuuralliantie Tilburg. Deze mogelijkheid heeft ertoe geleid dat de aangevraagde investeringssubsidie bij Brabant C naar beneden is bijgesteld. De aanvraag bij de Cultuuralliantie zal in januari 2019 gestart worden.
De toegekende investeringssubsidie zorgt er ook voor dat er vanaf 2021, als de volgende fase van Lustwarande ingaat, andere geldstromen binnen bereik komen, zoals de BIS en Europese gelden.

De oorspronkelijke jaarbegroting werd door het traject van Brabant C en tegenvallende fondswerving naar beneden bijgesteld naar van € 468.750 naar € 416.580.

Korte toelichting op de posten.

Uitgaven:

Organisatiekosten:
Personeelskosten
- de vergoeding van de medewerkers is € 13.828 lager uitgevallen dan geraamd. De kosten werden hoger doordat de premie van de ziekteverzuimverzekering verdubbelde. De kosten konden naar beneden worden bijgesteld doordat de medewerkers voor het vijfde jaar op rij afzien van pensioenaanspraken.

- stagevergoedingen: dit leverde een besparing op van € 2.500 omdat het businessplan, waarvan stageplaatsen onderdeel uitmaakten, niet van start kon gaan in 2018.

Bureaukosten
- de verhoging in de realisatie van de secretariaatskosten (€ 1.686) is gelegen in het feit dat er extra geld uitgegeven moest worden aan software en ict.
- Accountant & advies: vooruitlopend op de beslissing van Brabant C werd er geïnvesteerd in de volgende adviezen: sponsoring & mecenaat en business development van totaal € 6.265.
Verder bleven de geraamde en de gerealiseerde organisatiekosten in evenwicht.

Kosten activiteiten:
Programmakosten
- Door de onervarenheid van het merendeel van de jonge kunstenaars moesten er op locatie veel ondersteuning (mankracht en materieel) ingezet worden. Dit leverde een overschrijding in de inrichtingskosten op van € 10.624.
- Ook de reis- en verblijfkosten vielen hoger uit dan geraamd: € 4.143. Dit betreft voornamelijk hotelovernachtingen. Deze waren nodig omdat de (op)bouwwerkzaamheden en installatie van de kunstenaars meer tijd in beslag namen dan geraamd.

Publiciteitskosten
Publiciteitsmedewerker. Doordat de aanvraag van Brabant C niet tijdig werd gehonoreerd leverde dit een besparing op van € 4.840.
Publiciteitscampagne:
Door het uitblijven van een tijdige beschikking van Brabant C en tegenvallende inkomsten uit fondswerving werd deze post naar beneden bijgesteld met € 22.651.

Publicatie
Het uitbrengen van een publicatie was volledig afhankelijk van het toekennen van een bijdrage vanuit Brabant C. Toen deze niet tijdig werd gerealiseerd werd, werd besloten dat het uitgeven van een publicatie uitgesteld zou worden.

Public Program & Educatie
Er werd afgezien van het aanstellen van een projectmedewerker, zoals opgenomen in het businessplan. Dit leverde een besparing op van € 6.050.

Inkomsten

Investeringssubsidie
- Doordat de indieningstermijn door omstandigheden bij Brabant C verschoven werd van 1 januari 2018 naar april 2018, waardoor de financieringsperiode niet meer kon lopen van 1 januari maar pas vanaf 1 september en de termijn waarop de duidelijk werd, ontstond er een financiele tegenvaller € 49.375. Dit kon op dat moment moeilijk meer worden bijgestuurd in de uitgavenkant. Alleen publiciteitscampagne en public program & educatie waren nog niet helemaal ingevuld. Ook werden er geen extra medewerkers aangesteld.

Projectsubsidies
- de aangevraagde subsidie bij het Prins Bernhard Cultuurfonds viel € 10.000 lager uit dan geraamd.
- Tilburg – Evenementensubsidie werd niet gehonoreerd. Dit leverde een tegenvaller van € 35.000 opleverde.

Eigen inkomsten
- Ofschoon er meer inkomsten uit entree gehaald werden dan in 2017 bleef de realisatie achter: € 3.242.
- Uit verkoop werk is € 2.075 onverwachts gerealiseerd.
- Verkoop publicaties/rondleidingen. Deze post leverde een negatief verschil op van € 7.264. Het merendeel van deze geraamde inkomsten had betrekking op de verkoop van de uit te geven publicatie. Toen deze uitgesteld werd, werden de inkomsten niet gerealiseerd.
- Inkomsten public program: doordat er geen medewerker aangesteld kon worden, kon er slechts een programma van lezing en een interview gerealiseerd worden bij De Pont. Fundament kan hier geen entree vragen en moest daardoor het programma gratis aanbieden.
- Donaties en sponsoring: medio 2018 is er beleid geformuleerd om meer eigen inkomsten uit sponsoring en mecenaat te gaan verwerven. Ambassadeurs vormen hiervan een belangrijk onderdeel. Het werven van deze ambassadeurs duurde langer dan verwacht. Hierdoor kon het geplande fundraisingevenement in oktober niet doorgaan. Dit leverde tegenvallende inkomsten op van € 8.737.

Uit de winst- en verliesrekening blijkt op 31.12.2018 dat in 2018 een resultaat is behaald van - € 26.200 (7,5 % van de omzet). Dit resulteert een totaal negatief eigen vermogen € 36.272.

Besloten is het negatieve saldo in drie stappen te reduceren tot 0: 2019: € 20.000, 2020: € 8.000 en 2021: € 8.000.
Er wordt gedurende het jaar 2019 geen omzetbelasting teruggevraagd. De eventuele teruggave van de omzetbelasting zal in het eerste kwartaal 2020 worden ingediend ter bevordering van de liquiditeit van de Stichting op dat moment.

Vanaf 2018 worden er in begrotingen een doelmatigheidsmarge van 3,5% van de programmakosten opgenomen om tekorten te voorkomen.

Jaarrekening

2. Winst- en verliesrekening

	2018	2017
Opbrengsten		
Overheidssubsidies	257.585	245.000
Investeringssubsidies	35.625	0
Projectsubsidies	45.000	25.000
Eigen inkomsten	13.869	10.137
	352.079	280.137
Organisatiekosten		
Personeelskosten	134.272	124.711
Huisvestingskosten	6.052	6.106
Bureaukosten	20.413	14.940
	160.737	145.757
Kosten activiteiten		
Programmakosten	178.648	115.033
Publiciteitskosten	31.196	21.003
Public Program & Educatie	2.979	1.677
Afschrijvingen	3.114	1.129
	215.937	138.842
Bedrijfsresultaat	-24.595	-4.462
Financiële resultaten	-303	-182
Buitengewone resultaten	-1.254	-436
Resultaat	**-26.152**	**-5.080**